

Sažetak

Jadranka Mlikota, Filozofski fakultet u Osijeku

UDK 81'367, izvorni znanstveni rad

primljen 18. svibnja 2009., prihvaćen za tisak 26. siječnja 2010.

Attributive Role of Locative and Instrumental Prepositional Phrases Expressing Intention

This paper brings a list and description of locative and instrumental prepositional phrases expressing purpose or intention. The meaning of purpose and intention is put into correlation with the meaning of cause and reason and then the reasons for their neutralization are determined.

O RIJEČIMA HRVATSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA

Sanja Vulić, Marko Alerić

a pridjev *oduran* ‘ogavan, odvratan, gadan, mrzak’ i od njega izvedenu imenicu *odurnost* Maretić kaže da ih književni jezik „može podnijeti”, dok Pavešić kaže „dobre su riječi, poznate i u mnogim narodnim govorima”. Pavešić je to dobro zapazio jer je pridjev *oduran* čest u kajkavštini, npr. *od’uren* u Goli (Večenaj i Lončarić). Rabi se i u brojnim čakavskim govorima, npr. *oduran* u Kukljici na Ugljanu (Maričić Kukljičanin, 2000.) i u mjestu Sali na Dugom otoku (Piasevoli, 1993.), *odurān* u grobničkom govoru (Lukežić i Zubčić, 2007.). Potpuno se isti ostvaraj danas rabi i u novoštokavskom ikavskom govoru Sv. Roka u Lici (Japunčić, 1996.) u kojem to može biti i primljenica iz književnoga jezika. Premda s određenim značenjskim pomakom, očito je istoga postanja i pridjev *odūren* koji se u čakavskom govoru mjesta Beli na Cresu rabi u značenju ‘odvojen od sise ili od vimena’ (Velčić, 2003.). Ne smije se zaboraviti da je taj pridjev izveden od *oduriti* (*se*) koji se još uvijek rabi u različitim hrvatskim dijalektima. Tako se npr. u pojednim govorima slavonskoga dijalekta glagol *oduriti se* rabi u značenju ‘ogaditi se’ (Jakšić), a u čakavskom govoru otoka Vrgade kraj Šibenika *odūrīti* u značenju ‘odbiti’ (Jurišić, 1973.). U čakavskim govorima u dijaspori rabi se niz izvedenica koje su s glagolima *odurati se* i *oduravati se* u izravnoj ili neizravnoj tvorbenoj vezi, npr. glagolske imenice *odur*, *oduranje* i *oduravanje* ‘gađenje’ te imenica *odurnjak* ‘odvratan čovjek’, *odura* ‘čudovište, grdoba’ (Cogrštof u Gradišću), *odurīja* ‘odurnost, prenes. oduran čovjek’ u čakavskom govoru Novoga Sela u Slovačkoj (Balaž, 1991.). U Čestotnom je rječniku pridjev *oduran* zastupljen jednom potvrdom, a u Nacionalnom je korpusu 14 potvrda.

Glagol *srditi se*, odnosno prefigirani svršeni *rasrditi* u hrvatskoj se pisanoj tradiciji rabi stoljećima, pa ga susrećemo već u Vrančićevu rječniku (Vrančić, str. 51.). Taj leksikograf bilježi glagol *szarditise* (tj. *srditi se*) i glagolski pridjev *ras-sardyen* (tj. *rasrđen*) (str. 51.). Glagol *(ra)srditi se* pripada temeljnomu hrvatskomu leksiku zastupljenom u kajkavštini, čakavštini, arhaičnoj štokavštini i hrvatskoj novoštokavštini. Npr. u kajkavštini *srdit se* u Umoku i Vedešinu u Mađarskoj (Houtzagers, 1999.), u Đurđevcu *rasr:d'iti (se)* (Maresić, 1999.: 233.); u čakavštini *rasrditi se* u govoru Vodica kraj Šibenika (Vlahov, 1996.) i otoka Vrgade (Jurišić, 1973.), *srdit se* u Kolanu na Pagu (Oštarić, 2005.), *srdit se* u Novom Vinodolskom (Sokolić-Kozarić, 2003.); u čakavskoj dijaspori *ras(e)rdit se* u Stinjakima u austrijskom Gradišću (Neweklowsky, 1989.). Jednako je zastupljen u arhaičnim štokavskim govorima, npr. *rasrditi se* u gradišćansko-hrvatskom štokavskom dijalektu u Bandolu u Gradišću, a također u slavonskom dijalektu, npr. *srdit se* u šokačkom govoru Sonte u Bačkoj i u ostalim šokačkim govorima u Bačkoj te u govorima Hrvata u Srijemu (Vulić, 2009.: 148.). Taj se glagol susreće i u govorima hrvatskoga novoštokavskoga ikavskoga dijalekta, npr. *rasrditi* u govoru Sv. Roka u Lici (Japunčić, 1996.) i u govorima bunjevačkih Hrvata u Bačkoj (Peić i Bačlija, 1990.). Valja još spomenuti čestu uporabu imenice *srditost*, npr. u dijaspori *srdituost* u čakavskom Cogrštofu u Austriji (Koschat, 1978.: 73.), odnosno *serdituost* na Prisiki u Mađarskoj. Ukratko, glagol *(ra)srditi (se)* (uključujući i riječi koje su s tim glagolom u izravnoj ili neizravnoj tvorbenoj vezi) pripada staromu hrvatskomu leksičkomu sloju neovisno o dijalekatnoj pripadnosti. U današnjem pak književnom jeziku prevladava glagol *ljutiti (se)*, odnosno prefigirani svršeni *razljutiti (se)*, *(na)ljutiti (se)*. Upravo u tom valja tražiti razlog zašto je u Čestotnom rječniku samo jedna potvrda glagola *rasrditi se*, a u Nacionalnom korpusu samo osam potvrda.

U Anićevo je rječniku imenica *zdenac* označena kao ne posve stilski neutralna. Valja međutim imati na umu da i ta riječ pripada staromu hrvatskomu rječničkomu blagu. U čakavskim je govorima sačuvana, ako u svijesti govornika uopće ima taj pojam,¹ npr. *zděnac* u Brusju na Hvaru (Dulčić) i u Oštarijama, *zdenac* u Belom na Cresu (Velčić). U Kompolju se imenica *zděnc* rabi kao stari naziv za jedan određeni bunar (Kranjčević), pa se postupno onimizira. Osobito je dobro ta riječ sačuvana u čakavskim govorima u austrijskom Gradišću, npr. *zđinac* na Stinjakima (Neweklowsky, 1989.), *zděnac* u Pajngрту (Koschat, 1978.: 293.) te u zapadnoj Mađarskoj, npr. *zdiěnac* u Bizonji. Ostvaraj *zđēnac* uobičajen je i u arhaičnim štokavskim govorima u austrijskom Gradišću, npr. u Bandolu, Ključarevcima i Hrvatskom Cikljinu (Tornow). U arhaičnim kajkavskim govorima u Umoku i Vedešinu u sjeverozapadnoj Mađarskoj rabi se inačica *zđēnc* (Houtzagers, 1999.). Naravno, ta je riječ i u brojnim drugim kajkavskim organskim idiomima, npr. *zđēnc* u Fužinama

¹ Na otocima i obalnom području najčešće uopće ne postoje zdenci nego samo spremišta za kišnicu.

u Gorskom kotaru (Bujan-Kovačević), *zd'ęneć* u Podravskim Sesvetama (Maresić, 1996.: 224.), *zđeneć* u Đurđevcu u Podravini (Maresić, 1999.: 250.) i Goli u Preko-dravlju (Večenaj i Lončarić). U Čestotnom je rječniku zabilježena 21 potvrda, a u Nacionalnom korpusu 64.

Maretić za glagol *skončati se* pretpostavlja da je kajkavizam. Anić ga smatra stilski obilježenom riječju. Taj glagol (u različitim fonološkim inačicama) također pripada leksičkomu sloju svih triju hrvatskih narječja. U kajkavskom se susreću ostvaraji kao npr. *skonč'ati (se)* u Goli (Večenaj i Lončarić), također u kajkavskih kazivača, a u čakavskim idiomima npr. *skončat* u Smokvici (Baničević, 2000.) i Lombardi (Cebalo, 2005.) na Korčuli te u Kolanu na Pagu (Oštarić, 2005.), *skoncât* u govoru Visa na Visu (Ròki – Fortunãto), *skončât* u Belom na Cresu (Velčić, 2003.), u Kastvu u Istri (Lučić, 1997.: 180.) te na Stinjakima u austrijskom Gradišću (Neweklowsky, 1989.), *skončat (se)* u Rukavcu kraj Rijeke (Mohorovičić-Maričin, 2001.) itd. Glagol *skončat* 'umrijeti' rabi se i u temeljno čakavskom govoru Pijavičina na Pelješcu (Rusković Tićo, 2001.) koji je pod novoštokavskim utjecajem. U književnom se jeziku često rabi *umrijeti* umjesto *skončati*. U arhaičnom štokavskom govoru Podgorja u austrijskom Gradišću također se govori *skončati* (Tornow, 1989.). Glagol *skončati* poznat je i u hrvatskom novoštokavskom ikavskom dijalektu u Dalmatinskoj zagori i zapadnoj Hercegovini (Gusić, 2004.), a u inačici *skònčat* uobičajen je u hrvatskim novoštokavskim ijekavskim govorima na dubrovačkom području, npr. u Župi dubrovačkoj (Bego-Urban, 2003.) i u gradu Dubrovniku. Ta hrvatska riječ svih triju narječja u Čestotnom je rječniku zastupljena samo jednom potvrdom, dok su u Nacionalnom korpusu 33 potvrde.

Glagol *zamazati* Maretić je također proglasio kajkavizmom, te preporučio štokavsko rješenje *uprljati*. Pavešić je oprezniji pa *zamazati* samo označuje kao dijalektalizam. Pavešić je u pravu jer se ta riječ rabi i u različitim čakavskim govorima (ukoliko nije zamijenjena nekom posuđenicom), naročito na čakavskom sjeverozapadu, npr. u Kompolju u Gackoj *zamāzat (se)* (Kranjčević), *zamazat* u Pićnu u Istri (Ružić Sudčev), *zamazat se* u Belom na Cresu (Velčić) i Labinu (Milevoj). Sukladno tomu rabi se i imenica *zamāžanac* 'prljavko' u govorima Bakarca i Škrljeva (Turina i Šepić-Tomin). Glagol *zāmazat (se)* 'zaprljati se' rabe i bunjevački Hrvati u Bačkoj (Peić i Bačlija). Iz kajkavskoga je organskoga idioma, npr. potvrda *zamaz'ati* u Podravskim Sesvetama (Maresić, 1996.: 223.), U Čestotnom je rječniku jedna uporabna potvrda toga glagola, a u Nacionalnom korpusu 19 potvrda.

Prema navodima P. Skoka, pridjev *jalan* rabi se u čakavštini (Skok, 1971.: 750.). I danas se rabi u ponekim čakavskim govorima, npr. u grobničkom govoru pridjev *jālān* (Lukežić i Zubčić), također imenica *jal* i pridjev *jalan* u govoru Kolana na Pagu (Oštarić). Pridjev *jalni* rabio je i gradišćanskohrvatski književnik Mate Meršić Miloradić. Sukladna je tomu i uporaba imenice *jalnost* (koja je izvedena od toga pridjeva) u zapadnougarskih Hrvata (Skok, 1971.: 750.)². U kajkavštini se često

ostvaruje kao *ja:l* i *ja:len* u kazivača, odnosno *j'alen* u Goli (Večenaj i Lončarić). U današnjem se hrvatskom književnom jeziku imenica *jal* rabi usporedno s imenicama *zavist* i *zloba*, a pridjev *jalan* usporedno s pridjevima *zavidan*, *zavidljiv*, *zloban*. U Čestotnom su rječniku dvije potvrde imenice *jal* i tri pridjeva *jalan*. Zbog u novije vrijeme česte uporabe sintagme *hrvatski jal*, u Nacionalnom je korpusu čak 80 potvrda imenice *jal*, a samo 8 pridjeva *jalan*.

Pridjev *prhak* Maretić je uvrstio među kajkavizme u hrvatskom književnom jeziku i preporučio pridjev *buhav*, odnosno *buhavan*. Skok pak navodi potvrde uporabe toga pridjeva u čakavskoj književnosti, npr. s kraja 16. i početka 17. st. u Zadranina Jurja Barakovića, zatim početkom 20. st. u gradišćanskohrvatskoga čakavskoga pjesnika Mate Meršića Miloradića te u čakavskim govorima otoka Krka (Skok, 1973.: 22.). U čakavskim Vodicama u Istri rabi se u inačici *přha*, *přhla*, *přhlo* (Ribarić, 1940.: 183.). Ta je riječ uobičajena u kajkavskim idiomima, i to, prema navodima kazivača, u različitim inačicama, npr. *pe:rhki*, *prhak*, *prhke*, *perhke*, *prhke*, *prhek*. Zbog toga Pavešić pravilno bilježi da je ta riječ zastupljena i u kajkavskom i u čakavskom narječju. U hrvatskom se književnom jeziku češće rabi pridjev *sipak*, pa su u skladu s tim dvije uporabne potvrde pridjeva *prhak* u Čestotnom rječniku, a u Nacionalnom korpusu nema potvrda.

Maretić i pridjev *rahal* označuje kao kajkavizam te preporučuje zamjenu s *buhav(an)* i *šupljikav*. Za Pavešića je *rahao* također kajkavizam, pa taj autor preporučuje zamjenu pridjevima *prhak*, *sipak*, *mekan* ili pak *šupljikav*. Za razliku od tih autora, Anić je u svoj rječnik uvrstio pridjev *rahao* kao stilski neutralan. Potonji je pristup u skladu sa stanjem u hrvatskim mjesnim govorima, npr. u čakavštini *rāhal* u Novom Vinodolskom (Sokolić-Kozarić), *rāhāl* u grobničkom govoru (Lukežić i Zubčić), *rāhāl* u Rukavcu (Mohorovičić-Maričin), *rāha*, *rāhla*, *rāhlo* u Vodicama u Istri (Ribarić), *rāhē*, *rāhla* u Omišlju na Krku (Mahulja). U Smokvici na Korčuli rabi se izraz *rāhla zemlja* za mekani obradivi gornji sloj zemlje (Baničević), u rječnik govora mjesta Sali na Dugom otoku uvršten je prilog *rāhlo* 'prhko' (Piasevoli), dok je u Belom na Cresu zabilježena uporaba glagola *rāhjat* 'rahliti' i priloga *rāhlo* (Velčić). U arhaičnom štokavskom govoru Hrvatskoga Cikljina u austrijskom Gradišću također se rabi pridjev *rahal* (Tornow), a u novoštokavskom ijekavskom idiomu u Župi dubrovačkoj zabilježen je pridjev *rahlo* u srednjem rodu (Bego-Urban). Naravno, u kajkavaca je ta riječ također u uporabi, npr. *r'a:huo* u Čabru u Gorskom kotaru (Malnar). Navedeni primjeri jasno pokazuju da nije riječ o kajkavizmu nego o jednoj od riječi koje od starine pripadaju hrvatskomu rječničkomu blagu svih triju hrvatskih narječja. U Čestotnom je rječniku deset uporabnih potvrda pridjeva *rahao*, a u Nacionalnom korpusu ni jedna.

² Valja ipak upozoriti da Hrvati u Gradišću i zapadnoj Madarskoj u tom značenju u pravilu rabe pridjev *nenavidan* i imenicu *nenavidnost*.

Za glagol *ružiti* Maretić također kaže da je kajkavizam, s čime se slaže i Pavešić prema kojemu taj glagol ne pripada hrvatskomu književnomu jeziku. Potvrde iz mjesnih govora nedvojbeno pokazuju da je ta riječ podjednako kajkavska i čakavska jer je u značenjima ‘vrijedati, grditi’ zastupljena i u čakavštini, npr. *rūž’iti (se)* na otoku Ižu (Martinović, 2005.), *rūž’iti* u Kukljici na Ugljanu (Maričić Kukljčanin), u mjestu Sali na Dugom otoku (Piasevoli) te u Poveljani na Pagu (Tičić). Zanimljivo je da glagol *rúžit* u značenju ‘vrijedati’ rabe i bunjevački Hrvati u Bačkoj (Peić i Bačlija), pa je to primjer uporabe toga glagola u novoštokavskim ikavskim govorima. Iz kajkavskih je organskih idioma npr. *ruž’iti* ‘lupati, stvarati buku’ u govoru Gole (Večenaj i Lončarić), *rúžit* ‘trijebiti, čistiti’ u Fužinama (Bujan-Kovačević). Zato je začuđujuće što Brodnjak glagol *ružiti* smatra srbizmom i preporučuje kao hrvatsku riječ *grditi*. Anić glagol *rúžiti* smatra stilski neutralnim u značenjima ‘grditi (se), psovati (se), vrijedati (se)’, odnosno u značenjima ‘bučati, proizvoditi buku, lupati, štropotati i sl.’ U Institutovu jezičnom savjetniku ta riječ nije navedena, u Čestotnom su rječniku dvije potvrde, a u Nacionalnom korpusu četiri.

U hrvatskom se jezikoslovlju 20. stoljeća ustalilo mišljenje da je imenica *rubac* kajkavizam. To je smatrao i Jonke (Jonke, 1965.: 191.). Sukladno tomu, u kajkavskim je organskim idiomima *r’u:bec* u Čabru (Malnar), *r’ubęc* u Podravskim Sesvetama (Maresić, 1996.: 206.), *r’o:bec* i *r’opčec* u Đurđevcu (Maresić, 1999.: 234.), *r’obec* i *ropč’ok* u Goli (Večenaj i Lončarić), *rôbęc* i *rôpčęc* u Umoku i Vedešinu (Houtzagers, 1999.), a u kazivača kajkavaca još su potvrđeni *rupčec* i *rupčić*. Svrstavanjem riječi *rubac* među kajkavizme, zapravo se pretpostavlja da ostali Hrvati tu riječ nisu rabili do uspostave zajedničkoga književnoga jezika. Međutim, riječ *rubac* pripada staromu sloju hrvatskoga leksika svih triju narječja, ali je s vremenom u brojnim čakavskim govorima tu riječ potisnuo romanizam *facol*, *facolet*, *faculet* i sl., a u štokavskim se govorima počeo rabiti ili taj romanizam, ili romanizam *šudar*, ili turcizam arapskoga podrijetla *marama*. Ipak, i danas ima čakavskih govora u kojima se još uvijek rabi riječ *rubac*, npr. *rubâc* u Kampilju u Gackoj (Kranjčević), *rubâc* u Senju (Moguš), *rūbâc* u Crikvenici (Ivančić-Dusper), Novom Vinodolskom (Sokolić-Kozarić) i Grobniku, u potonjem usporedno s romanizmom *facol* (Lukežić i Zubčić), *rubęc* u Vrbniku na Krku. U staroj hrvatskoj dijaspori poglavito se rabi ta hrvatska riječ u govorima svih triju narječja, npr. *rûbac* u čakavskom Vorištanu (Koschat, 1878.: 260.) i štokavsko-čakavskoj Čembi (Neweklowsky, 1978.: 336.), *rûbâc* na čakavskim Stinjakima (Neweklowsky, 1989.), *rûbac* u arhaičnoj štokavštini Hrvatskoga Cikljina i Staroga Hodasa (Tornow). Vrlo su rijetki govori u kojima se rabi romanizam *facuol* kao npr. u čakavskom Židanu u zapadnoj Mađarskoj (Neweklowsky, 1978.: 336.). Sukladni su tomu i Skokovi podatci o uporabi riječi *rubac* u 15. st. u Hrvatskoj, također više potvrda iz Like i Žumberka (Skok, 1973.: 163.). U Čestotnom je rječniku riječ *rubac* zastupljena s 30 potvrda, a *rupčić* s tri, dok je u Nacionalnom korpusu taj omjer 137 : 18.

Za glagol *smočiti* Maretić navodi da nije samo kajkavski jer su ga zabilježila i nekolicina hrvatskih nekajkavskih starijih leksikografa. Tu postavku potvrđuju i organski idiomi jer se glagol *smočiti* u značenju ‘skvasiti, nakvasiti’ rabi i u brojnim nekajkavskim govorima, npr. u čakavskima *smoč’it* u Brusju (Dulčić, 1985.) i Vrboski na Hvaru (Matković, 2004.: 114., 278.) te u Senju (Moguš), *smocit (se)* u Visu na Visu (Ròki – Fortunāto), *smočiti* u Vodicama kraj Šibenika (Vlahov), *smoč’iti* na otoku Vrgadi (Jurišić), *smoč’iti se* na otoku Ižu (Martinović), *smōčit (se)* u Kopolju u Gackoj (Kranjčević).³ U staroj čakavskoj dijaspori također se rabi taj glagol, npr. *smōčit* u Pajngрту (Koschat, 1978.: 266.) i Frakanavi. Ima i potvrda iz gradišćanskohrvatskoga štokavskoga dijalekta, npr. *smočiti* u Starom Hodasu i Podgorju (Tornow), iz slavenskoga dijalekta te novoštokavskoga ikavskoga govora moliških Hrvata u Kruču u Italiji *smočit* (Jakšić; Breu i Piccoli, 2000.), iz novoštokavskih ikavskih govora bunjevačkih Hrvata u Bačkoj *smōčit* (Peić i Bačlija). Iz kajkavskih su organskih idioma potvrde *zmu’ačet* ‘smočiti’ u Čabru (Malnar) te *smočiti* od kazivača. Osobito je zanimljiva kajkavska realizacija *zm’oči* ‘pokisnuti’ u govoru Podravske Sesveta (Maresić, 1996.: 226.). Za razliku od stanja u organskim idiomima, u Čestotnom je rječniku taj glagol zastupljen sa samo tri potvrde, a u Nacionalnom korpusu s četiri potvrde.

Među hrvatske lekseme od starine nedvojbeno valja uvrstiti i imenicu *prisega* (naravno i glagole *priseći*, *prisegnuti* i dr.). Skok navodi veći broj potvrda iz čakavskih autora i čakavskih govora te da se rabi i u slavenskom dijalektu (Skok, 1973.: 44.), a Mažuranić iz čakavskih i kajkavskih pravnih spisa. Sukladno tomu, Anić imenicu *prisega* te glagol *prisegnuti*, odnosno *prisezati* ne smatra stilski obilježenima.

U hrvatskim je rječnicima *prisega* zastupljena već od Vrančića (Vrančić, str. 52.). U današnjim čakavskim organskim idiomima ta je riječ vrlo rasprostranjena, npr. *prisega* u Visu na Visu (Ròki – Fortunāto) te u Kastvu u Istri (Lučić, 1997.: 175.), *pr’šega* u Kolanu na Pagu (Oštarić), u Belom na Cresu (Velčić), u Kopolju u Gackoj (Kranjčević), u Pinkovcu u Gradišću, *pr’šega* u Grobniku (Lukežić i Zubčić), *prisiĕga* u Novom Selu u Slovačkoj (Balaž), *priseg* u Orlecu na Cresu (Houtzagers, 1985.), *pr’šeg* u Stinjakima u Gradišću (Neweklowsky, 1989.). U pojedine čakavske rječnike nije uvrštena imenica, ali jest polazni glagol, npr. *prisĕć*, *prisegnūt* u rječniku govora Bakarca i Škrljeva (Turina i Šepić-Tomin). Inače je sukladna imenica zabilježena i u arhaičnim štokavskim i u novoštokavskim organskim idiomima u dijaspori, npr. *pr’šega* u Starom Hodasu u Gradišću i *priseg* u moliškohrvatskom Kruču u Italiji (Breu i Piccoli). Kajkavski su kazivači najčešće rabili ostvaraj *prisega*. U Čestotnom su rječniku četiri potvrde te riječi, a u Nacionalnom korpusu 52 potvrde.

³ Valja upozoriti da se u pojedinim čakavskim govorima glagol *smočiti* rabi u značenju ‘zamastiti jelo’, npr. u Omišlju na Krku *smoč’it* (Mahulja).

Umjesto u Hrvata vrlo uobičajene riječi *propuh* Maretić preporučuje *promaha*. Protivno tomu, Pavešić je svjestan uporabne norme pa piše: „U zap. je krajevima običnije: propuh”. Sukladno tomu za *propuh* kaže „dobra je riječ”. Ta se riječ susreće i u kajkavskim idiomima, npr. *pr'opuh* u Goli (Večenaj i Lončarić), *pr'opuj* u Đurđevcu (Maresić, 1999.: 231.), *pr'opuv* u Podravskim Sesvetama (Maresić, 1996.: 202.). U čakavaca je uobičajena na širokom području, npr. *propuh* u Visu na Visu (Ròki – Fortunãto) i Pićnu u Istri (Ružić Sudčev), *pr'õpuh* u Brusju (Dulčić) i Vrboski na Hvaru (Matković), u Orbanicima kraj Žminja (Kalsbeek, 1998.: 531.), na otoku Ižu (Martinović), *pr'õpuh* u Grobniku (Lukežić i Zubčić), u Belom (Velčić) i u Orlecu na Cresu (Houtzagers, 1985.). Potvrđena je i u arhaičnim štokavskim govorima u Slavoniji, npr. *propuv* (Jakšić). Sukladno tomu susreće se i glagol *propuhat*, npr. u Omišlju na Krku *propuhät* (Mahulja). Imenica *propuh* u Čestotnom je rječniku zastupljena s pet potvrda, a u Nacionalnom korpusu sa 62.

Mažuranić je primijetio da se u povijesti hrvatskoga jezika značenje riječi *zelje* kreće u rasponu od semantički širokoga ‘bilje općenito’, preko značenja ‘povrće općenito’, do preciziranoga značenja ‘kupus’. Anić u hrvatskom književnom jeziku navodi značenje ‘zeleno povrće, isto što i *zělĕn*’, dok je uporaba te riječi u značenju ‘kupus’ regionalizam. Skok također navodi oba spomenuta značenja, s primjerima iz Vodica u Istri i Žumberka u značenju ‘kupus’ (Skok, 1973.: 648.). U potonjem se značenju riječ *zelje* u različitim fonološkim inačicama susreće u kajkavštini, npr. *z'elje* u Goli (Večenaj i Lončarić), *z'elj ě* u Podravskim Sesvetama (Maresić, 1996.: 225.), *z'el:jl ě* u Đurđevcu (Maresić, 1999.: 250.), ali i u čakavštini, osobito sjeverozapadnoj, npr. *z'elje* u Senju (Moguš), Kompolju (Kranjčević), u Oštarijama, u Pajngрту u Gradišću (Koschat, 1978.: 294.), *z'elji* u Novom Vinodolskom (Sokolić-Kozarić), *zelĕ* u Crikvenici (Ivančić-Dusper), *ziĕje* u Frakanavi, *zĕje* u Pinkovcu, *zelje* u Pićnu (Ružić Sudčev), *zielje* u Stinjakima (Neweklowsky, 1989.) i Čembi (Neweklowsky, 1978.: 344.). U novoštokavskom ikavskom govoru Sv. Roka u Lici također se rabi riječ *z'elje* u značenju ‘kupus’ (Japunčić). U Čestotnom je rječniku pet takvih potvrda, a u Nacionalnom korpusu 44.

Mažuranić u svom rječniku osobitu pozornost posvećuje riječi *hudoba* u značenjima ‘zloća, zlo djelo i sl.’ (usp. Mažuranić, str. 414. – 418.). Navodi pisanu potvrdu uporabe te riječi 1497. na području čakavskoga Modruša (Mažuranić, str. 418.). I danas je ta riječ uobičajena u čakavštini. Skok donosi potvrdu iz Smokvice na Korčuli (Skok, 1971.: 692.). Brojne su i potvrde iz različitih drugih čakavskih govora, npr. *hudoba* ‘vrag’ i ‘zlo’ u Lumbardi na Korčuli (Cebalo), u Kuni na Pelješcu⁴ (Vodopić), u Pijavičinu na Pelješcu (Rusković Tićo), u Visu na Visu (Ròki – Fortunãto), u Labinu u Istri (Milevoj, 1992.), *hudoba* ‘zlotvor’ i ‘čudovište’ u Pićnu u Istri (Ružić Sudčev), *hudobã* ‘sablast’ i ‘vrag’ u Selcima na Braču (Vuković), u Brusju

⁴ U tom se govoru riječ *hudoba* rabi i u značenju ‘napast’.

na Hvaru (Dulčić), na otoku Vrgadi (Jurišić), u Rukavcu (Mohorovičić-Maričin), na Grobinščini⁵ (Lukežić i Zubčić). U značenju ‘sablast’ *hudoba* se rabi u mjestu Sali na Dugom otoku (Piasevoli), u Povljani (Tičić) i Kolanu (Oštarić) na Pagu. Istovjetni se ostvaraj susreće i u značenju ‘zloduh’, npr. u govorima Novoga Vinodolskoga (Sokolić-Kozarić) te Bakarca i Škrljeva (Turina i Šepić-Tomin). Imenica *hūdoba* u značenju ‘zločestoća’ rabi se na otoku Uniju (Nikolić), a u značenju ‘vrag’ na otoku Ižu (Martinović), u Pagu na Pagu (Kustić), na otoku Susku (Hamm, Hraste, Guberina), u Kastvu (Lučić, 1997.: 150.), u Orlecu na Cresu (Houtzagers, 1985.), u Orbanićima kraj Žminja u Istri⁶ (Kalsbeek, 1998.: 454.). Potonja je realizacija u oba značenja zabilježena u Omišlju na Krku (Mahulja). Naravno, ta se riječ susreće i u kajkavskim govorima, npr. *hūdoba* ‘vrag’ i ‘grdoba’ u Fužinama (Bujan-Kovačević), a isto tako i u novoštokavskim govorima na dubrovačkom području, npr. *hudoba paklena* ‘vrag, opak čovjek’ u Župi dubrovačkoj (Bego-Urban). Usto, u štokavaca u Dalmaciji uobičajena je uzrečica *vrag* i *hudoba*. Navedeni primjeri pokazuju da se riječ *hudoba* od starine do današnjega doba rabi u svim trima hrvatskim narječjima te da pripada temeljnomu općehrvatskomu leksiku. Zato nije začudno što je riječ *hudoba* uvrštena i u Anićev rječnik bez limitirajućih uporabnih odrednica. Međutim, u Institutovu savjetniku navodi se samo riječ *hudoća*. U Čestotnom je rječniku šest potvrda riječi *hudoba*, a u Nacionalnom korpusu osam potvrda.

Glagol *kričati* u Anićev je rječnik uvršten kao stilski neutralan. Takav je pristup logičan jer je riječ o glagolu koji je uobičajen u hrvatskim organskim idiomima, npr. u čakavštini *krīcāt* u govoru Visa na Visu (Roki-Fortunato), *kričāti* u govoru Sali na Dugom otoku (Piasevoli), *krīčāt* u govoru Dobrinja (Turčić) i Omišlja na Krku (Mahulja), *krīčat* u govoru Kopolja u Gackoj (Kranjčević) i Pajngrta u Gradišću (Koschat, 1978.: 222.), u kajkavštini *kri:č’ati* u Đurđevcu u Podravini (Maresić, 1999.: 212.) i u Goli u Prekodravlju (Večenaj i Lončarić), *kričat* u gradišćansko-hrvatskim kajkavskim govorima (Houtzagers, 1999.), a susreće se i u štokavštini, npr. *kričati* u arhaičnim štokavskim govorima Hrvatskoga Cikljina, Podgorja i Poljanaca u austrijskom Gradišću, *kričat* u novoštokavskoj Župi dubrovačkoj (Bego-Urban). Unatoč tomu, u Čestotnom je rječniku taj glagol zastupljen sa samo šest potvrda, a u Nacionalnom korpusu s osam.

Onomatopejsku riječ *štropot* Maretić je smatrao kajkavizmom te umjesto toga preporučio realizacije *lupa*, *tandrak* i *treska*. Anić pak *štropot* smatra stilski neutralnom riječju, što je u skladu s uporabnom praksom u svim trima hrvatskim narječjima, a ne samo u kajkavštini. Tako npr. u čakavštini susrećemo *štrōpot* u čakavskom govoru Trogira (Geić i Slade-Šilović), zatim u mjestu Sali na Dugom otoku (Piasevoli), u inačici *stropid* u čakavskom Visu na Visu (Roki-Fortunato),

⁵ U tom se govoru *hudobā* rabi i u značenju ‘zao čovjek’.

⁶ U tom je govoru *hūdoba* potvrđena i u značenju ‘gadna, zla osoba’. U potonjem se značenju rabi i u Belom na Cresu (Velčić).

štrōpot u Belom na Cresu (Velčić), a ima i primjera iz hrvatskih štokavskih govora, npr. *štrōpot* u govoru Sv. Roka u Lici (Japunčić). Navedeni primjeri nedvojbeno pokazuju da *štropot* podjednako pripada čakavskom i kajkavskom rječničkomu blagu pa se u hrvatskom jeziku ne može smatrati kajkavizmom. Sukladno tomu, *štropot* je u Nacionalnom korpusu zastupljen s čak 57 potvrda, dok ih je u Čestotnom rječniku samo šest. U *Hrvatskom pak jezičnom savjetniku* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje ta imenica uopće nije uvrštena nego samo glagol *štropotati*.

Maretić je i hrvatski pridjev *pospan* proglasio kajkavizmom te preporučio *dremovan* i *sanan*.⁷ Sukladno tomu i Pavešić pridjev *pospan* smatra kajkavizmom, pa kaže da je taj kajkavizam prihvaćen „u suvremenom knjiž. jeziku pored riječi: sanen, dremovan”. A zapravo je riječ o pridjevu koji je u tvorbenoj vezi sa starim glagolom *spati*. Ipak, za razliku od glagola *spati*, pridjev *pospan* i od njega izvedene imenice *pospanac* i *pospanko* uobičajeni su i u današnjem književnom jeziku, pa ih je u svom rječniku zabilježio Anić, a potvrde *pospan* i *pospanko* nalazimo i kod Šonje. Da se radi o riječima iz temeljnoga staroga hrvatskoga rječničkoga blaga pokazuju brojne današnje potvrde iz sjeverozapadne čakavštine, npr. *pospan* u Kukljici na Ugljanu (Maričić Kukljičanin), *pōspān* u Grobniku (Lukežić i Turk), *pōspan* u Orlecu (Houtzagers, 1985.) i Belom (Velčić) na Cresu te u Orbanićima kraj Žminja (Kalsbeek, 1998.: 525.), *pospānko* u hibridnom štokavsko-čakavskom govoru Čembe u austrijskom Gradišću (Neweklowsky, 1978.). Potonja se potvrda rabi i u arhaičnom štokavskom govoru Hrvatskoga Cikljinu u Gradišću (Tornow). U Čestotnom je rječniku sedam potvrda pridjeva *pospan* dok izvedene imenice izostaju. U Nacionalnom je korpusu četrnaest potvrda toga pridjeva, jedna potvrda imenice *pospanac* dok *pospanko* nije potvrđen.

Maretić je pridjev *bedast* svrstao među kajkavizme pa se sukladno tomu može zaključiti da je i imenicu *bedak* smatrao kajkavizmom. Pavešić je pak pridjev *bedast* opreznije svrstao među regionalizme. Anić je pridjev *bedast* i imenicu *bedak* uvrstio u svoj rječnik kao stilski neutralne. Takav je izbor logičan jer su to riječi koje pripadaju zajedničkomu rječničkomu blagu svih triju hrvatskih narječja, npr. u čakavaca *bēdast* i *bedāk* u govoru Grobnika (Lukežić i Zubčić), *bedāk* na otoku Ižu (Martinović) te u Bakarcu i Škrljevu (Turina i Šepić-Tomin), *bedāk* u Rukavcu (Mohorovičić-Maričin), *bedak* u Belom na Cresu (Velčić), u Pićnu u Istri (Ružić Sudčev) te na Stinjakima u austrijskom Gradišću (Neweklowsky, 1989.), *bedaç ina* u Omišlju na Krku (Mahulja), u kajkavaca *bedak* u Goli u Prekodravlju (Večenaj i Lončarić), u Fužinama (Bujan-Kovačević), u Vrbvcu (Maresić i Menac-Mihalić, 2008.: 57.), *b'edak* u Čabru u Gorskom kotaru (Malnar), *bedāk* u Podravskim Sevetama (Maresić i Menac-Mihalić, 2008.: 57., 58.), a također u arhaičnoj hrvatskoj štokavštini, npr. *bedāk* u Širokanima i Podgorju (Tornow) u austrijskom Gradišću.

⁷ Brodnjak pridjev *sanan* smatra srbizmom.

U Čestotnom je rječniku deset potvrda imenice *bedak*, a u Nacionalnom korpusu 21 potvrda.

Maretić riječ *gunj* opisuje kao kajkavizam u značenju ‘ćebe’, a Pavešić kao grecizam koji „u zapadnim krajevima znači ‘pokrivač’”. Mažuranić pak kaže da se ta riječ razvila od srednjolat. *gunnus*. Skok također smatra da je riječ o posudnici kojoj je posredovao latinski, koja je proširena na Balkanu, a inače nejasnoga podrijetla (Skok, 1971.: 634.). U hrvatskim se pak mjesnim govorima ta riječ, u značenju ‘pokrivač’ podjednako često susreće u jugoistočnoj čakavštini kao u kajkavštini, npr. u čakavaca *gūnj* i *gūnjāc* u Brusju na Hvaru (Dulčić), *gūnj* u Visu na Visu (Roki-Fortunato), *gunjac* u Trogiru (Geić i Slade Šilović) i Vodicama kraj Šibenika, a u kajkavaca npr. *g’u:nj* u Podravskim Sesvetama (Maresić, 1996: 170), *g’ujn* u Đurđevcu (Maresić, 1999: 206), *gunj* u Goli u Prekodravlju (Večenaj i Lončarić). Susreće se i u govorima štokavskoga slavonskoga dijalekta, npr. *gunjac* (Jakšić). Navedeni primjeri nedvojbeno pokazuju da ta riječ pripada temeljnomu hrvatskomu rječniku svih triju narječja. Zastupljena je u Čestotnom rječniku s 20 potvrda, a u Nacionalnom korpusu ih je 12.

Glagol *prositi* u značenju ‘moliti’ Maretić je opisao kao kajkavizam i zastarjelicu te u književnom jeziku preporučio uporabu samo u značenjima ‘prositi djevojku’ i ‘prosjaciti’. Istoga je mišljenja i Pavešić glede uporabe toga glagola, ali je kao i inače znatno oprezniji pri svrstavanju u kajkavizme. Naime, valja imati na umu da to u Hrvata nije samo kajkavska riječ jer je u sjeverozapadnoj čakavštini⁸ posve uobičajen glagol *prositi* u značenju ‘moliti’, npr. *prosīt* na otoku Uniju (Nikolić), u Senju (Moguš), na Grobniku (Lukežić i Zubčić), na Stinjakima (Neweklowsky, 1989.) i u Pinkovcu, *pruōsit* u Klimpuhu (Vulić i Maresić, 1997.: 385.) i Frakanavi, *prōsit* u Pajngрту (Koschat, 1978: 255). U austrijskom je Gradišću tako i u štokavsko-čakavskim govorima, npr. *prosīt* u Čembi (Neweklowsky, 1978.: 335.) te u štokavskim govorima, npr. *prositi* u Hrvatskom Cikljinu, Starom Hodasu, Bandolu i Marofu (Tornow). U suvremenom hrvatskom književnom jeziku prihvaćena je uporaba kakvu preporučuju Maretić i Pavešić, pa je tako i u rječnicima. U Čestotnom su rječniku 43 potvrde, a u Nacionalnom korpusu 31. U Hrvatskom jezičnom savjetniku navode se riječi *prositelj*, *prositeljica* u značenju ‘molitelj, prosjak’.

Staru hrvatsku riječ praslavenskoga podrijetla *tjedan* Maretić je također proglasio kajkavizmom te preporučio *nedjelja*⁹ i *sedmica*. Za razliku od toga autora, Pavešić upozorava:

⁸ U tom se tipu govora u značenju ‘prosjaciti’ obično rabi posudnica *pekljat*.

⁹ Brodnjak u svom rječniku navodi da je riječ *nedelja* u značenju ‘tjedan’ uobičajena u srpskom jeziku. Isto veli i za riječ *sedmica* premda valja imati na umu da se potonja susreće i u brojnim hrvatskim idiomima, npr. u novoštokavskim ikavskim govorima u Dalmatinskoj zagori.

„*Tjedan* stara je naša riječ u živoj upotrebi u narodnim govorima i u knjiž. jeziku u zapadnim krajevima. Nema razloga zamjenjivati tu riječ riječima *sedmica*, *nedjelja*, pogotovu što je njeno značenje točnije određeno nego njihovo”.

Već je Vrančić u svom rječniku zabilježio *taydan* (tj. *tajdan*) (Vrančić, str. 44.). U središnjoj Hrvatskoj u čakavskim Oštarijama je *ćėdan*. U čakavskim govorima u dijaspori također se čuva, npr. *tėdun* na Stinjakima (Neweklowsky, 1989.), *tajėdan* u Pinkovcu, *tajėdan* u Klimpuhu (Vulić i Maresić, 1997.: 390.) i Frakanavi, *tajiėdan* u Pajngрту (Koschat), a isto tako u štokavsko-čakavskim, npr. *tajđan* u Čembi (Neweklowsky, 1978.: 340.) i štokavskim govorima, npr. *tajdan* u Hrvatskom Cikljinu, Bandolu i Rupišću (Tornow). Naravno, uobičajena je i u kajkavaca, npr. *tijėden* u Podravske Sesvetama (Maresić, 1996.: 217.), *tij'ėden* u Đurđevcu (Maresić, 1999.: 243.). U Nacionalnom je korpusu zabilježeno 7399 potvrda, a u Čestotnom rječniku začudnih samo 53.

Za pridjev *zdvojan* Maretić kaže da je kajkavizam, pa kao bolji u književnom jeziku preporučuje pridjev *očajan*. Za Pavešića

„*zdvajati*, *zdvojiti*, *zdvojan*, *zdvojnost* i sl. dobre su riječi, načinjene prema sličnim riječima u drugim evropskim jezicima”.

Anić u svoj rječnik uvrštava *zdvajati*, pridjev *zdvojan* i imenicu *zdvojnost* kao stilski neutralne. Skok pretpostavlja da bi glagol *zdvajati* te sukladno tomu pridjev *zdvojan* mogao biti prevedenica iz njemačkoga (Skok, 1971.: 463.). Činjenica je da se glagol *zdvojiti* i pridjev *zdvojan*, u različitim fonološkim inačicama, susreću u čakavskim i arhaičnim štokavskim govorima Hrvata u austrijskom Gradišću, npr. u čakavskim Stinjakima *zdvojun* (Neweklowsky, 1989.) i Vorištanu *zdvojit* (Koschat, 1978.: 294.), u štokavsko-čakavskoj Čembi *zdvojit* (Neweklowsky, 1978.: 344.), u štokavskom Hrvatskom Cikljinu *zdvojiti* (Tornow), pa se najvjerojatnije nekoć rabio u svim trima hrvatskim narječjima. U kajkavskih je kazivača česta pridjevna fonološka inačica *zdvojen*. U Čestotnom su rječniku dvije potvrde pridjeva *zdvojan*, a u Nacionalnom korpusu 17 potvrda.

O pridjevu *nazočan* Pavešić kaže da je to “riječ dobra, ali manje obična nego: prisutan”. U prošlosti je taj pridjev, kao i prilog *nazoči* bio uobičajen među čakavcima, kajkavcima i arhaičnim štokavcima. Mažuranić navodi primjere uporabe priloga *nazoči* u čakavskim pisanim spomenicima u Istri u 13. st., u Brinju u Lici u 15. st. te u Posedarju u Dalmaciji u 16. st. Kasnije se pridjev *nazočan* zadržao uglavnom među kajkavcima, npr. *nāz'očen* u govoru Gole (Večenaj i Lončarić) te u kajkavskih kazivača, najčešće u inačicama *nazočen* i *nazočan*. Također se zadržao u govorima u dijaspori koji su sačuvali staro jezično stanje, pa se npr. u arhaičnom štokavskom dijalektu u austrijskom Gradišću rabi sukladni prilog *nazoči* u govoru Bandola (Tornow), a u čakavskom Pinkovcu pridjev *nazočni* i od njega izvedena imenica *nazočnōst*. Stjepan Ivšić je pridjev *nazočan* označio kao riječ kajkavsko-čakavsko-

ga podrijetla, na što je podsjetio Lisac (1999.: 251.). U čestotnom su rječniku dvije potvrde uporabe pridjeva *nazočan*, a u nacionalnom korpusu 1051 potvrda.

Za riječ *ladanje* Maretić kaže da je kajkavizam te nastavlja:

„ladanje nije ništa drugo do prijevod lat. riječi *dominium* ili njem. *Herrschaft*, a štokavski bi ta riječ imala upravo da glasi: *vladanje*”.

I Jonke piše da je ta riječ kajkavskoga podrijetla (Jonke, 1965.: 191.). Pavešić preuzimlje mišljenje da je *ladanje* kajkavizam, a također i objašnjenje te riječi, pa piše „Štokavski oblik bio bi ‘vladanje’, ali ta riječ u štok. nema toga značenja”. Sukladnu etimologiju navodi i Skok, te navodi analogne primjere promjene inicijalnoga *v/- > l/-* (1972.: 258.). Isto misli i Mažuranić. Naravno, sam oblik imenice *ladanje* pokazuje da je to bila glagolska imenica izvedena od glagola *ladati se*, a taj glagol susrećemo i u arhaičnom gradišćansko-hrvatskom štokavskom dijalektu, npr. u govoru Hrvatskoga Cikljinia *ladati se sich auffüren Otí se lâda kot grof* (Tornow, 1989.). U čakavskom pak govoru Stinjaka u Gradišću rabi se izvedena imenica *ladarstvo* u značenju ‘plemičko gospodarstvo’ (Neweklowsky, 1989.). To pokazuje da je glagol *ladati* (s kojim su u tvorbenoj vezi imenice *ladanje* i *ladarstvo*) u starini pripadao svim trima hrvatskim narječjima, a ne samo kajkavštini. U kajkavskim je organskim idiomima razmjerno česta imenica, npr. *lād'anje* u Goli (Večenaj i Lončarić), *ladanje* u kazivača kajkavaca. Imenica *ladanje* u hrvatskom je književnom jeziku prihvaćena u značenju ‘posjed na selu’. U Čestotnom je rječniku registrirana samo jedna potvrda, a u Nacionalnom korpusu 22.

Nastavit će se u sljedećem broju.

PITANJA I ODGOVORI

DANCE I TALCE

 itao me znanac kako se hrvatski kaže malo *dno* i malo *tlo*. Odmah sam odgovorio *dance* i *talce*, ali sam dodao:

- Da se kaže *dance*, to znam, ali da se kaže *talce* to sam sada sâm napravio analogijom prema *dance*.

I onda sam pogledao i rječnike i jasno da sam *dance* našao u njima. *Dno* postoji u kotlinama, posudama, čašama, loncima, zdjelama i slično pa i na bačvama. Budući da na bačvama *dno* nije pravo *dno*, ne stoji na dnu, nego obično s prednje i sa zadnje

strane pa se i ne naziva *dno* nego *dano*. Znam to iz svoga djetinjstva, našao sam *dano* i u Akademijinu rječniku, doduše upućeno na *dno*, a pod *dno* piše da se *dano* kaže osobito kod ulišta, košnice i kod bačve, ali nitko za to korisno razjednačivanje nije mario pa nije ni došlo do iskorištavanja. No što bilo, malo *dno* ili *dano* ima umanjenicu *dance*.

Teško je reći što bi bilo malo *tlo*, *tlo* je *tlo*, nema velikoga i maloga *tla* i za to se nije ostvarila ni riječ *talce*, ni u jednom ju rječniku nisam našao. Ali ona postoji kao potencijalna riječ i ako ju tko ustreba mogao bi ju uporabiti u tome liku.

Stjepan Babić